

Evelina Kristanova
Łódź, Polska
evlin@toya.net.pl

Rola Biblioteki Narodowej w Sofii, jej dyrektorzy i działalność w latach 1878-1944

Abstract

The Role of the National Library in Sofia, its Headmasters and Activities in the Years 1878-1944

The article presents the tasks, activities and role of the National Library in Sofia in the period since Bulgaria regained its independence in 1878 to taking over power by the communists in 1944. The introductory part shows the cultural development of the country. Further considerations considered circumstances of establishment of the national library and the first legal regulations. The biggest difficulty was finding a suitable building for the library. Its regular work was stopped by the World War II. A few headmasters merited for the development of significant scientific and cultural institutions of Bulgaria. The following are presented in detail in the text: Konstantin Ireczek, Penczo Slawejkow, Nikola Michow, and Stilian Czilingirow. Aside from regular library processes, protection of the Balkan cultural heritage belonged to the most important task of the National Library. Both this function and collection were the prime and foremost confirmation of distinctness and independence of the people after nearly 500 years of Turkish captivity.

Key words: Bulgaria – National Library in Sofia – 1878-1944.

Słowa kluczowe: Bułgaria – Biblioteka Narodowa w Sofii – 1878-1944.

Biblioteka narodowa (*bibliothecae patriae*) danego państwa różni się od pozostałych księżnic w kraju zazwyczaj tym, że ma długą tradycję, a jej rola bywa znacząca dla kultury społeczeństwa. Unikatowy i cenny księgozbiór gromadzony na podstawie prawa do egzemplarza obowiązkowego, w celu rejestracji i archiwizacji pełnej produkcji wydawniczej kraju i druków jego dotyczących a opublikowanych za granicą, ma charakter na-

ukowy i uniwersalny. Dzieje bibliotek narodowych były przeważnie ściśle związane z historią, uwarunkowaniami społeczno-politycznymi i kulturalnymi państwa. Zapewne dlatego problematyka dotycząca ich księgozbiorów, rozwoju i działalności znalazła odzwierciedlenie w pokażnej literaturze przedmiotu¹.

Szczególne miejsce w dziejach bibliotek narodowych przypadło powstałej w 1878 r. księżnicy narodowej w Sofii, której narodziny zbiegły się z powrotem Bułgarii na mapę Europy po 496 latach niewoli tureckiej. Odgrywała ona ważną rolę jako skarbnica wiedzy i ośrodek ochrony dóbr kultury nie tylko Bułgarów, ale po części także mieszkańców Bałkanów. Program kulturalny księżnicy realizowany w dużej mierze przez jej dyrektorów nie został dotychczas wyczerpująco omówiony w bułgarskiej literaturze przedmiotu. Powstało co prawda kilka książek², wydano tom jubileuszowy z okazji 125-lecia jej istnienia³ oraz sporo artykułów w publikacjach zbiorowych, jak też drobnych opracowań w bułgarskich czasopismach fachowych, brakuje jednak wciąż pogłębionej monografii na jej temat, wydanej po 1989 r. i tym samym nienacechowanej charakterystyczną dla systemu komunistycznego ideologiczną interpretacją.

¹ Zob. m.in. E. Bąkowska, *Biblioteka Narodowa w Bernie, instytucja ze 100-letnią tradycją*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1996, nr 1-2, s. 267-275; *Biblioteki w europejskich krajach postkomunistycznych w międzynarodowym kontekście. Międzynarodowa Konferencja Bibliotekarzy, Kraków-Przegorzały 3-5 sierpnia 1995*, pod red. M. Kocójowej, Kraków 1995; *Biblioteki w systemie kultury jednoczącej się Europy*, pod red. M. Zająca, E.B. Zyberty, Warszawa 2007; *Bibliothèques et services d'information. Besoins nationaux, solutions, rôle des bibliothèques nationales*, document établi par M.B. Line, Paris 1989; M. Bošeski, *Narodnite biblioteki vo Makedonija. Začetoci i razvoj 1945-1995*, Skopje 1995; E. Grzybowska, *Biblioteka Narodowa Francji, przemiany i organizacja*, „Przegląd Biblioteczny” 2003, z. 4, s. 369-381; K.W. Humphreys, *A national library in theory and in practice*, London 1987; B. Klukowski, *Książnice narodowe świata. Geneza, zasoby, działalność*, Warszawa 2005; Z. Libera, *Narodziny idei Biblioteki Narodowej w kulturze polskiego Oświecenia*, Warszawa 2003; *Living memory. From the collection of the National Library of Norway*, ed. T. Grave, Oslo 2006; B. Lętocha, *Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka w Jeruzolimie*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2008, R. 39-40, s. 219-224; *Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1607-2007. U povodu 400. obljetnice*, urednik A. Stipčevića, Zagreb 2007; *Nacional'nye biblioteki Evropy. Po materialam sovrešanij 1995-2000 gg. Konferencii direktorov evropejskih nacional'nyh bibliotek (CENL)*, by V.N. Zajcev, N.F. Verbina, Sankt-Peterburg 2002; *Nacional'nye biblioteki respublik Rossijskoj federacii v osušestvlenii gosudarstvennoj nacional'noj kul'turnoj politiki. Referaty vystuplenij na Vserossijskoj naučno-praktičeskoj konferencii : Saransk, 18-20 aprėlja 1995 g.*, [sost. L.D. Danil'janc, M.I. Akilina ; red. L.D. Gribakina, N.A. Efimova], Sankt-Peterburg 1997; *National libraries*, ed. M.B. Line, J. Line, London 1979; D. Patkaniowska, *Biblioteka Narodowa Słowacji – Slovenská Národná Knihnica A.D. 2009*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2009, R. 59, s. 199-206.

² W. Jordanow, *Istoria na Narodnata bblioteka w Sofia. Po sluczaj 50-godiszninata i 1879-1929*, Sofia 1930; K.K. Kalajdziewa, *Materiali za istoriata na Narodnata biblioteka 1944-1978*, Sofia 2003; *Narodna biblioteka „Sw. sw. Kiril i Metodij” 1878-1998*, Sofia 1998.

³ *Bibliotekata: minalo i nastojaszte. Jubileen sbornik, posweten na 125-godiszninata na Narodnata biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”*, urednik A. Dipeczikowa i E. Musakowa, Sofia 2005.

W polskojęzycznej literaturze naukowej, ze względów oczywistych, sporadycznie pojawiały się opracowania na temat bułgarskiej księżnicy narodowej⁴. Warto zatem zwrócić uwagę na szczególne znaczenie, jakie odegrała w zamkniętym okresie historycznym – od założenia w 1878 do 1944 r. Rok poprzedzający zakończenie II wojny światowej w historii Bułgarii (dokładnie 9 września) jest jednocześnie momentem przejęcia władzy przez komunistów, utworzenia Bułgarskiej Republiki Ludowej⁵ i przejścia kraju pod wpływ ZSRR⁶.

Obie biblioteki narodowe Bułgarii – w Sofii i w Płowdiwie – powstały jednocześnie. W artykule skupiono się głównie na omówieniu zadań, działalności i roli pierwszej z nich. Starano się także dociec, kim byli najbardziej zasłużeni dyrektorzy (czasami zastępcy) i jaki wnieśli wkład w jej rozwój. Sylwetki tych, którzy wydają się najbardziej znani przedstawiono m.in. przez pryzmat wspomnień. Posłużono się następującymi metodami badawczymi: księgoznawczą, historyczną, biograficzną i bibliograficzną.

⁴ Ukazały się m.in. dwa artykuły mojego autorstwa, w których zawarłam dostępną bibliografię: E. Kristanova, *Biblioteka Narodowa im. św. św. Cyryla i Metodego w Sofii. Historia i współczesność*, „Przegląd Biblioteczny” 2009, z. 1, s. 54-66; też, *Usługi bibliotek bułgarskich na podstawie stron WWW – pierwszy krok do sukcesu użytkownika*, [w:] *Biblioteka. Klucz do sukcesu użytkowników*, pod red. M. Kocójowej, Kraków 2008, Seria III: ePublikacje Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ nr 5, s. 111-121; H. Dryzek, *Biblioteki w społeczeństwie informacyjnym Europy Środkowo-Wschodniej, albo Kant i Einstein on-line*, [online] <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/pw/referaty/HDryzek.pdf> [dostęp 29.10.2016].

⁵ Zob. C. Juda, *Pod znakiem BRL-u. Kultura i literatura bułgarska w pułapce ideologii*, Kraków 2003.

⁶ Period 1878-1944 określony został w bułgarskich opracowaniach naukowych mianem „historii nowej Bułgarii”, po długim okresie (1382-1878) jarzma tureckiego. W marcu 1878 r. na mocy postanowień traktatu w San Stefano, który zakończył wojnę między Rosją a Turcją (1877-1878) utworzono m.in. autonomiczne Wielkie Księstwo Bułgarskie w dość rozległych granicach. Wkrótce jednak warunki pokoju zmienione zostały na niekorzyść Bułgarii (okrojono terytorium, między Dunajem a Bałkanami powstało księstwo lenne wobec Turcji, a w południowej części kraju – autonomiczna prowincja turecka tzw. Rumelia Wschodnia) przez traktat podpisany na kongresie berlińskim, zwołanym w tym samym roku pod przewodnictwem Ottona von Bismarcka w dniach 13 VI-13 VII. Pomimo to 1878 uznany został rokiem wyzwolenia kraju spod panowania ciemnicy tureckiej. W 1885 r. nastąpiło zjednoczenie Księstwa Bułgarskiego z Rumelią Wschodnią. W latach 1912-1913 Bułgaria uczestniczyła w wojnach bałkańskich; podczas wielkiej wojny opowiedziała się po stronie państw centralnych. W czasie II wojny światowej wystąpiła natomiast po stronie państw Osi. Rok 1944 r. stanowi kres monarchii i zajęcie Bułgarii przez Armię Czerwoną. Szerzej o historii państwa bułgarskiego zob. T. Czekalski, *Bulgaria*, Warszawa 2010; *Historia Bułgarii 1870-1915. Materiały źródłowe z komentarzami*. T. 1-3, oprac. A. Malinowski, J. Rubacha, Warszawa 2006-2009; A. Nowosad, *Władza i media w Bułgarii*, Kraków 2008; J. Rubacha, *Bułgarski sen o Bizancjum. Polityka zagraniczna Bułgarii w latach 1878-1913*, Warszawa 2004; E. Statelowa, S. Grynczarow, *Istoria na Nowa Bylgaria 1878-1944*, Sofia 1999; T. Wasilewski, *Historia Bułgarii*, Wrocław 1988; E. Znamierowska-Rakk, *Federacja Słowian południowych w polityce Bułgarii po II wojnie światowej. Korzenie – próby realizacji – upadek*, Warszawa 2005.

Kultura w Bułgarii w latach 1878-1944

Życie kulturalne Bułgarii do 1878 r. kształtowało się w wymuszonej pod wpływem niewoli atmosferze odosobnienia od głównych nurtów kultury europejskiej. Odzyskanie niepodległości przyczyniło się do znacznego ożywienia i zainteresowania tendencjami artystycznymi obecnymi na starym kontynencie. Koniec XIX i początek XX stulecia w kulturze bułgarskiej zbiegł się z wpływem nowych prądów z Europy Zachodniej, co było najbardziej widoczne w literaturze pięknej. Pismo, które skupiło wokół siebie grupę twórców i z założenia propagowało nowe kierunki w bułgarskiej literaturze nosiło tytuł „Misył” (1892-1907).

Najważniejszą rolę w tym periodyku odegrali krytyk Krysto Krystew (1866-1919) i poeta Penczo Sławejkow (1866-1912)⁷. Drugi z wymienionych w swych wypowiedziach publicystycznych upowszechniał nowe zjawiska występujące w literaturze rosyjskiej i niemieckiej, a jego *Syn za sztaštije* (*Sen o szczęściu*, 1907) wyniósł go do grona największych przedstawicieli liryki bułgarskiej⁸. P. Sławejkow reprezentował poezję nowatorską, zgodną z indywidualistycznymi postulatami europejskiej sztuki modernistycznej i z jej charakterystycznym hasłem „sztuka dla sztuki”, starając się przeszczepić ją na grunt rodzimy. W opozycji do realistycznej twórczości autora *Pod igoto* (*Pod jarzmem*, 1894) – Iwana Wazowa (1850-1921) stanęli także Pejo Jaworow (1878-1914) i Petko Todorow (1879-1916). Grupa literacka „Misył” przyczyniła się do przełomu w literaturze bułgarskiej. Spotkała się także z zarzutem bezideowości ze strony pisarzy lewicowych w latach 1900-1914. Czasopisma, na łamach których propagowano modernizm powstały w latach 1914-1923. Do nich można zaliczyć „Biseri”, „Rodno Izkustwo”, „Zweno” wydawane w latach 1914-1915 oraz „Wezni” (1919-1922)⁹. Poezję symboliczną reprezentowało pismo „Hiperion” (1922-1931). Kierunki modernistyczne dominowały nadal w latach

⁷ Penczo Sławejkow – znany bułgarski poeta, krytyk, tłumacz, działacz kulturalny i społeczny, członek Bułgarskiego Towarzystwa Literackiego (BTL). Syn Petka Sławejkowa oraz brat polityków Iwana Sławejkowa i Christo Sławejkowa. Przedstawiciel modernistycznego środowiska twórców stanowiących elitę intelektualną ówczesnej stolicy. M.in. autor poematów epicko-lirycznych i filozoficznych o charakterze programowym, mistyfikacji poetyckiej ujętej w zbiór wierszy *Na ostrowa na blaženite* (1910), niedokończonego poematu o powstaniu kwietniowym (pierwszym a zarazem największym zrywie narodowym Bułgarów w 1876 r. przeciw Imperium Osmańskiemu; krwawo stłumionym przez Turków) oraz studiów o folklorze i literaturze bułgarskiej. W 1871 r. ukazało się też pierwsze wydanie *Pisma Świętego* w jego przekładzie. T. Czekalski, dz. cyt., s. 76-77; T. Wasilewski, dz. cyt., s. 168-173.

⁸ T. Czekalski, dz. cyt., s. 76.

⁹ B. Krupski, *Z problemów modernizmu bułgarskiego*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1983, z. 17, s. 77-89; T. Wasilewski, dz. cyt., s. 267-270.

międzywojennych, chociaż obecny był także realizm krytyczny reprezentowany przez Elina Pelina (1877-1949) czy Jordana Jowkova (1880-1937). Jednocześnie w literaturze nadal kontynuowano nurty patriotyczno-narodowe i społeczne, czego przykładem mogły być utwory Christo Smirnenskiego (1898-1923). W latach 20. XX w. grupa literacka Strelec propagowała nowe prądy awangardowe.

W drugiej połowie XIX w. bułgarscy językoznawcy pracowali nad jednolitością języka literackiego skłaniając się ku współczesnej mowie, pomijając jej elementy archaiczne. Obok autora pierwszej gramatyki bułgarskiej Iwana Momczilowa (1819-1869), zasługi na tym polu położył P. Sławejkow. Kultura bułgarska początku XX w. odziedziczyła po XIX stuleciu znaczny dorobek w zakresie folklorystyki. Od 1859 r. znane było bowiem opracowanie Georgi Rakowskiego (1821-1867) o bułgarskim folklorze, jak też zbiór pieśni ludowych braci Dymitra i Konstantina Miładinowów (1810-1862; 1830-1862) z 1861 r. Folklor stanowił istotny element jednoczący Bułgarów, dlatego też XIX stulecie nazwano wiekiem folklorystyki¹⁰.

Elementy folklorystyczne obecne były również w architekturze cerkiewnej. W drugiej połowie XIX w. najbardziej znanym architektem był Kolio Ficzezo (1800-1881). Malarstwo cerkiewne rozwinięte w tym czasie głównie przez tworzenie ikon i malowideł ściennych w klasztorach doczekało się motywów realistycznych. Przełomem w malarstwie bułgarskim stał się świecki portret, który zapoczątkowany został przez Zacharego Zografa (1810-1853)¹¹.

W stolicy kraju działał zespół teatralny Syłza i smiach (Łza i śmiech), który w 1904 r. dojrzał do miana Teatru Narodowego, a trzy lata później uzyskał nowy gmach. W tym samym roku istniejącą od 1888 r. Wyższą Szkołę Pedagogiczną przekształcono w Uniwersytet Sofijski im. św. Klemensa z Ochrydy, którego rektorem został Aleksandyr Teodorow-Bałań (1859-1959). Uczelnia posiadała początkowo trzy wydziały, ale w latach 1922/1923 władzom udało się podwoić ich liczbę. Od 1921 r. w stolicy funkcjonowała także Państwowa Akademia Muzyczna.

W okresie międzywojennym do głosu doszły radio i film. Działalność pierwszego z nich, dostrzeżona przez władzę jako właściwe narzędzie oddziaływania na społeczeństwo, uregulowano ustawą z 1927 r. Lata 30. przyniosły natomiast masowe zainteresowanie kinem.

Od momentu wyzwolenia kultura bułgarska uzyskała lepsze warunki do rozwoju. Twórcom umożliwiono czerpanie wzorców z kultury europejskiej,

¹⁰ T. Czekalski, dz. cyt., s. 73.

¹¹ Tamże, s. 74.

która urozmaiciła dotychczasowe tendencje narodowe i patriotyczne w literaturze. W stolicy mógł powstać teatr narodowy i rodzimy uniwersytet. W omawianym okresie 1878-1944 brakowało jednak kompleksowej polityki kulturalnej państwa, chociaż pojawiały się dokumenty legislacyjne, w których była mowa o upowszechnianiu kultury. Dość dobrze rozwinięta sieć czytelni ludowych w XIX w. przestała zaspokajać potrzeby społeczeństwa. Zrodziła się wyraźna potrzeba utworzenia centralnej biblioteki, która pełniłaby funkcję księżnicy narodowej.

Powstanie bułgarskiej księżnicy narodowej i pierwsze regulacje prawne

Starania o otwarcie pierwszej biblioteki w stolicy po wyzwoleniu spod jarzma tureckiego pod nazwą Sofijska Biblioteka Publiczna podjęto 4 IV 1878 r. Jako oficjalną datę powstania Biblioteki podaje się 10 XII 1878 r.¹² Dzięki staraniom Marina Drinowa (1838-1906) w czerwcu 1879 r. przyjęła ona nazwę Bułgarskiej Biblioteki Narodowej, otrzymując status instytucji państwowej podległej Ministerstwu Oświaty Narodowej. W tym samym roku utworzono przy księżnicy Muzeum Narodowe. Na stanowisko pierwszego dyrektora Biblioteki powołano Georgija Kirkowa (1867-1919), natomiast funkcję zastępcy powierzono Iwanowi Szumkowowi (1838-1913). Księżnica często zmieniała nie tylko dyrektorów, ale też miejsca działalności i przechowywania księgozbioru. Początkowo za lokal posłużył dwupiętrowy dom turecki, po czym na krótki czas przeniesiono księgozbiór do cerkwi św. Mikołaja. W 1883 r. władca wyzwolonej Bułgarii – książę Aleksander I Battenberg – ulokował Bibliotekę w sofijskim meczecie, ze względu na bliskie sąsiedztwo ze „swoim pałacem”¹³. Dwa lata później księgozbiór znalazł się w budynku Ministerstwa Oświaty Narodowej. Dopiero w 1900 r. Biblioteka Narodowa otrzymała własny budynek przy ul. Rakowskiego 131. Na początku grudnia 1939 r. rozpoczęto budowę nowego gmachu dla księżnicy, jednak prace zostały przerwane ze względu na działania wojenne w 1943 r.

Podstawę księgozbioru nowo utworzonej placówki stanowiła kolekcja przedsiębiorcy i filantropa Iwana Denkoglu (1781-1861), która została uporządkowana przez zatrudnionego wtedy bibliotekarza Christofora Kru-szę. Na przełomie września i października 1878 r. udało się opracować

¹² *Bylgarska kniga. Enciklopedia*, urednik A. Gergowa, Sofia-Moskwa 2004, s. 297; *Nacionalna biblioteka „Sw. sw. Kiril i Metodij”*, [online] http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=96 [dostęp 26.01.2017].

¹³ W. Jordanow, dz. cyt., s. 16.

instrukcję regulującą działalność Biblioteki, natomiast uroczyste otwarcie czytelni nastąpiło w styczniu kolejnego roku. Od 1879 r. podjęto również starania o utworzenie podwalin działu orientalnego. Nad pierwszym regulaminem narodowej ksiąźnicy w Sofii pracowali G. Kirkow i Konstantin Irecek (1854-1918) w 1880 r. Wypracowano w nim jedynie zasady wypożyczeń. Kolejną instrukcję zatwierdzoną formalnie przez Ministerstwo Oświaty Narodowej sporządził K. Irecek w 1884 r.¹⁴ W dokumentach zasadniczo określono główne zadania obu bibliotek narodowych w Sofii i Płowdiwie jakimi były:

- gromadzenie i ochrona książek, broszur, gazet, czasopism, drzeworytów, map oraz wszystkich publikacji, które ukazały się drukiem w Bułgarii,
- przechowywanie wszystkich dawnych rękopisów i starodruków,
- nabywanie podstawowych zagranicznych dzieł i periodyków (czasopism) z zakresu wszystkich dziedzin nauki i literatury¹⁵.

Bardziej szczegółowe cele biblioteczne określono w ustawie z dnia 10 II 1897 r., w której była mowa o deponowaniu dwóch egzemplarzy obowiązkowych wszystkich wydań drukowanych, przyjmowaniu darów, wymianie międzybibliotecznej i zakupie nowości. Wspomniano w niej również o podstawowych katalogach: alfabetycznym i systematycznym. Drugorzędne znaczenie miały zestawienia książek rodzimych oraz spisy: wydań, brakujących i uszkodzonych egzemplarzy, duplikatów i dzieł do wymiany międzybibliotecznej. W dalszej kolejności w dokumencie ustanowiono prawo do bezpłatnego korzystania z Biblioteki „bez względu na zawód, płeć i narodowość”¹⁶. Pierwszy, oficjalnie wydrukowany regulamin opublikowany w 1898 r. niewiele różnił się od instrukcji K. Irecka, chodziło jednak o to, aby jego treść była zgodna z postanowieniami wspomnianej wyżej ustawy. Kolejny, znaczący akt prawny stanowiła *Ustawa o narodowej oświacie* z 5 III 1909 r., w której określono obie biblioteki narodowe jako „instytucje filantropijne”. W wyniku debaty i głosowania w sejmie ustalono, że centralną biblioteką w kraju zostanie Biblioteka Narodowa w Sofii, która będzie posiadała pierwszeństwo otrzymywania druków unikatowych przed Biblioteką Narodową w Płowdiwie¹⁷. Wedle postanowień *Ustawy...* materia-

¹⁴ *Narodna biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”...*, s. 45-46.

¹⁵ *Pravilnik za narodnite biblioteki w Sofia i Plowdiw*, Sofia 1989; *Pravilnik za upravljenie na Narodnata biblioteka w Sofia*, Sofia 1914; *Pravilnik za upravljenie i uredba na Narodnata biblioteka w Sofia*, Sofia 1915.

¹⁶ R. Kolewa, *Osnowopolagaszti dokumentii za narodnite biblioteki w Sofia i Plowdiw*, [w:] *Bibliotekata...*, s. 21; zob. też *Pravilnik za Narodnata biblioteka w Sofia*, Sofia 1923; *Pravilnik za Narodnata biblioteka w Sofia*, Sofia 1926.

¹⁷ R. Kolewa, dz. cyt., s. 23.

ły biblioteczne miały być chronione przed cenzurą i konfiskatą. Odniesiono się w niej również do kwestii utworzenia działów zbiorów specjalnych w sofijskiej BN, m.in. bułgarików, bałkaników, druków zagranicznych i działu orientального¹⁸. Stołecznej placówce nadano zarazem miano głównej, państwowej, naukowej biblioteki w kraju. Ustawowo zatwierdzono najważniejsze jej działy: rękopisów i archiwaliów, zagranicznych druków zwartych, bułgarskich książek oraz rękopisów wraz z książkami orientalnymi. *Ustawa o deponowaniu druków* z 1920 r. włączyła do księgozbioru BN także przedruki, wydania zagraniczne i dysertacje. Rok 1926 to początek wprowadzenia systematycznej kontroli zbiorów bibliotecznych poprzez skontrum.

Istotną rolę w BN odgrywała działalność wydawnicza zapoczątkowana w 1897 r. Do pierwszych publikacji należały „Bibliograficzski Biuletyn na Knigite, Spisaniata i Westnicite, Postypili w Sofijskata Narodna Biblioteka” (Biuletyn Bibliograficzny Książek, Czasopism i Gazet Wpływających do Sofijskiej Biblioteki Narodowej) oraz *Sprawozdanie Sofijskiej Biblioteki Narodowej za 1896 r.* Od 1905 r. zaczął ukazywać się również rocznik zatytułowany „Ucziliszten Pregled” (Przegląd Szkolny)¹⁹.

Biblioteka Narodowa w Sofii zaprzestała regularnej działalności w 1943 r., podejmując jeszcze rok wcześniej centralne drukowanie kart katalogowych. W styczniu 1944 r. miało miejsce bombardowanie magazynu książek. Personelowi bibliotecznemu udało się w części ocalić odnalezione pod gruzami książki i przechować je w piwnicy Pałacu Sądownictwa. Spalenie budynku Biblioteki nastąpiło w marcu tegoż roku. Spłonęły wtedy katalogi, rumelijskie archiwum, bułgarskie i zagraniczne książki nabyte w latach 1942-1943, większość księgozbioru dubletów rodzimych oraz część kolekcji bułgarików i bałkaników. Od grudnia 1944 r. stanowisko dyrektora najważniejszej ksiąźnicy państwowej objął Todor Borow (1901-1993), wznowiono też wtedy działalność biblioteczną.

Zaistniałe po pięciu wiekach niewoli trudności w rozwoju kultury w Bułgarii nie przeszkodziły w powstaniu narodowej ksiąźnicy w Sofii, której zarówno dyrekcja, jak i personel biblioteczny włożyły spory wysiłek w stworzenie regulacji prawnych niezbędnych do funkcjonowania placówki. Niewątpliwym sukcesem były pierwsze instrukcje, regulaminy i zapisy w ustawach. Istotną rolę odegrało nadanie Bibliotece Narodowej w Sofii charakteru najważniejszej instytucji kulturalnej w kraju. Dowodem tego było uznanie jej jako biblioteki państwowej i naukowej z prawem pierwszeństwa do gromadzenia druków unikatowych. Najwięcej problemów napotkano na drodze do uzyskania własnego budynku dla księgozbioru. Ciągłe

¹⁸ Tamże, s. 24-25.

¹⁹ *Narodna biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”...*, s. 47.

przeprowadzki nie dawały sposobności do jego jednorazowego i właściwego opracowania, uporządkowania oraz przechowania. Ponadto zbiory narażone zostały na działania zbrojne w czasie II wojny światowej, spalenie części z nich i co gorsza utratę katalogów. Budowę własnego gmachu, jak i wszelkie prace biblioteczne przerwano w końcu ze względu na zbliżający się front.

Okres 1878-1944 choć niezwykle trudny pod względem politycznym, ekonomicznym i kulturowym był czasem powolnego, lecz sukcesywnego rozwoju Biblioteki Narodowej.

Dyrektorzy bułgarskiej Biblioteki Narodowej

Kandydaci na dyrektora księżnicy, ubiegający się o to stanowisko na mocy przepisów ustawodawczych, mieli spełniać określone warunki. Wśród wymagań w 1878 r. wymieniono m.in. konieczność posiadania wyższego wykształcenia oraz „znajomość pracy bibliotecznej, dwóch współczesnych języków i dwóch słowiańskich”. Przyszły dyrektor powinien był wykazać się ponadto dorobkiem naukowym, literackim lub z zakresu bibliografii²⁰.

W omawianym okresie w sofijskiej BN najważniejszą funkcję w placówce pełniło kilkadziesiąt osób. Stanowisko dyrektora objęli m.in. G. Kirkow, K. Ireczek, P. Sławejkow, Wasił Stojanow (1839-1910), Dimityr Marinow (1846-1940), Ilia Miłarow (1859-1948), Aleksandyr Kozarow (1856-1933), Stojan Zaimow (1853-1932), Nikoła Michow (1877-1962), Nikoła Bobczew (1863-1938), Stilian Czilingirow (1881-1962), Stanimir Stanimirow (1858-1943), Rajczo Rajczew (1885-1959), Bożan Aniełow (1873-1958), Weliko Jordanow (1872-1944) i T. Borow. W tym gronie znalazły się osoby, które ukończyły m.in. studia prawnicze, pedagogiczne, teologiczne oraz „dwóch z niepełnym wyższym wykształceniem”. 11 z wymienionych osób kierowało Biblioteką krócej niż rok, 12 – w przedziale od roku do trzech lat, jedynie trzech dyrektorów utrzymało się na stanowisku przez około cztery lata, a zaledwie jeden ponad dziesięć lat. Niektórzy obejmowali kierownictwo dwukrotnie, jak to było w przypadku K. Ireczka. Historyk literatury, krytyk i wykładowca uniwersytecki Aleksander Bałabanow (1879-1955) twierdził, że większość z nich trafiła na to stanowisko z przypadku, nie posiadając merytorycznego przygotowania²¹.

Pierwszym tzw. starszym bibliotekarzem (*de facto* wicedyrektorem) Publicznej Biblioteki w Sofii w latach 1878-1880 był I. Szumkow, mianowany przez rosyjskiego gubernatora Nila Aleksandra Aleksandrowicza (Ałabina). Z jego wspomnień dowiadujemy się, iż zbiegł do wolnej już Bułgarii z Ma-

²⁰ R. Kolewa, dz. cyt., s. 25.

²¹ S. Popwasilew, *Spomeni na tvorci na słowoto*, Sofia 1982, s. 33.

cedonii, która pozostała pod władzą Turcji. Jemu to kazano znaleźć odpowiedni budynek do zorganizowania Biblioteki. Wybór bibliotekarza padł na „duży dom turecki”. Ostatecznie I. Szumkow zwolnił się z placówki na własne życzenie preferując pracę w sądownictwie. Z jego wspomnień dowiadujemy się, że powstanie Biblioteki było przejawem prawdziwej troski rządu bułgarskiego. Nie wiadomo jednak, dlaczego w ciągu dwóch lat władze trzykrotnie zmieniały jej lokalizację. Wynikało to zapewne z tego, że każdy z rządzących władców chciał, aby była ona blisko miejsca jego urzędowania.

Dwukrotnie funkcję dyrektora Biblioteki, od czerwca do listopada 1880 r. oraz w latach 1883-1884, pełnił dr K. Ireczek – czeski historyk i sławista, który przez potomnych uznawany był za prekursora bibliografii książki bułgarskiej. *Knigopis na nowobyłgarskata kniżnina 1806-1870 (Bibliografia piśmiennictwa bułgarskiego 1806-1870, 1872)* jego autorstwa stanowiła bowiem najpełniejszy opis książki drukowanej. W językach czeskim, niemieckim i rosyjskim ukazała się też jego „pierwsza naukowa historia Bułgarii od starożytności do 1875 r.” zatytułowana *Istoria na byłgarite (Historia Bułgarów, 1876)*. Wyniki swoich historycznych badań naukowych opisał w *Pytuwania po Byłgaria (Podróżach po Bułgarii, 1888)*. Przypisuje mu się znaczne zasługi w rozwoju nauki bułgarskiej po wyzwoleniu, jak też w tworzeniu instytucji kultury i ochronie zabytków. Podczas pobytu w Bułgarii w latach 1879-1884 zajmował również ważne stanowiska państwowe, m.in. ministra oraz prezesa Rady Naukowej przy Ministerstwie Oświaty Narodowej²². Kierując ponownie księżniczą narodową, otrzymał jednocześnie nominację na dyrektora Muzeum Narodowego, założonego w 1879 r. Do jego powstania dążył od 1872 r., jeszcze na obczyźnie, z ramienia Bułgarskiego Towarzystwa Literackiego (BTL). Pracę w zbiornicach narodowych traktował priorytetowo, o czym świadczy m.in. jego pismo do Ministra Oświaty Narodowej, w którym czytamy: „Chciałbym, aby mi powierzono stałe zajęcie na przyszłe lata i jak dotąd nie znajduję lepszej funkcji niż kierownictwo Muzeum i Biblioteki”²³. Prosił w nim również o zwolnienie z funkcji przewodniczącego resortowej Rady Naukowej, tłumacząc to nadmiarem obowiązków. K. Ireczek jako znawca bułgarskiej i słowiańskiej historii, który odwiedzał muzea europejskie i bałkańskie, był świadomy roli, jaką odgrywały zabytki sztuki i kultury dla narodu oraz jak ważne było nie tylko ich gromadzenie, ale i udostępnianie. Historyk, jako honorowy członek BTL na obczyźnie, podjął jednocześnie inicjatywę reaktywowania jego działalności w wolnej Bułgarii, oczywiście przy BN w Sofii. Organem prasowym Towarzystwa miało być „Periodicze-

²² T. Janakiewa, *Ireczek Konstantin*, [w:] *Byłgarska kniga...*, s. 209-210.

²³ Cyt. za S. Nedkow, *Prinosyt na dr Konstantin Ireczek za razvitieto na Byłgarska Narodna Biblioteka i muzej*, [w:] *Bibliotekata...*, s. 38-40.

sko Spisanie”²⁴. Piastując funkcję dyrektora najważniejszej instytucji kultury w kraju, uporczywie domagał się przeniesienia Muzeum i Biblioteki z meczetu do bardziej odpowiedniego budynku, za jaki uważał gimnazjum sofijskie. Ostatecznie w swoim pośmiertnie wydanym *Byłgarskim dnewniku* (*Bułgarskim dzienniku*, t. 1-2, 1930-1932) wyraził żal, że przyjął powtórnie stanowisko dyrektora. Obarczony wieloma obowiązkami wspominał, że Biblioteka nie posiadała pełnego katalogu, brakowało inwentarza i jakiegokolwiek spisu książek. Ponadto należało podjąć wiele prac porządkowych, gdyż „myszy buszowały między książkami”. W 1884 r. napisał krytyczną opinię o budynku, w którym przewidziano trzy pokoje dla Muzeum. Od Ministerstwa Oświaty Narodowej domagał się godnych warunków do przechowywania zbiorów, jak też dla pracujących w Bibliotece i Muzeum naukowców oraz czytelników. Po otrzymaniu propozycji zatrudnienia na stanowisku profesora na Uniwersytecie w Pradze, opuścił Bułgarię i, pomimo oficjalnego zatrudnienia do 1889 r., zwolnił się na własne życzenie po niespełna roku wytężonej pracy w Bibliotece i Muzeum Narodowym. Do końca jednak uświadamiał władzom potrzebę osobnych budynków dla obu instytucji. Jako ostatnią opracował instrukcję dla księżnicy narodowej z uwzględnieniem jej potrzeb przyszłego rozwoju. Po wyjeździe K. Ireczka w 1885 r. w rezultacie jego wieloletnich starań przeniesiono księgozbiór BN do budynku Ministerstwa Oświaty Narodowej. Po nim stanowisko dyrektora przejął W. Stojanow²⁵.

Za kierownictwa W. Stojanowa wicedyrektorem w latach 1884-1888 został jego uczeń A. Teodorow-Bałań – znany językoznawca, historyk literatury i bibliograf. Posiadał bogaty dorobek naukowy liczący 30 książek i ok. 900 innych publikacji. Podczas studiów w Pradze gromadził informacje bibliograficzne w celu uzupełnienia *Bibliografii nowożytnego piśmiennictwa bułgarskiego* K. Ireczka. W 1893 r. wydał *Byłgarska bibliografia* (*Bułgarską bibliografię*. Cz. 1), która uwzględniała 1116 tytułów książek opublikowanych do 1877 r. Z okazji 100-lecia drukowanej książki bułgarskiej ukazało się jego największe dzieło pt. *Byłgarski knigopis za sto godini 1806-1905* (*Bułgarska bibliografia za sto lat 1806-1905*, 1909), która wniosła znaczący wkład w rozwój retrospektywnej bibliografii narodowej.

A. Teodorow-Bałań w pracy naukowej dostrzegał jednocześnie konieczność bieżącej i systematycznej rejestracji produkcji książkowej. Dążył do utworzenia Bułgarskiego Instytutu Bibliograficznego (1918), który miał koordynować prace w tym zakresie. Zainicjował powstanie specjalistycznego periodyku pt.

²⁴ Jego pomysł utworzenia muzeum przy BTL znany był Bułgarom jeszcze na obczyźnie, w Braille. W jednym z pism określił rodzaje kolekcji, które miałyby zawierać: archeologiczną, przyrodniczą i etnograficzną. Miały one pochodzić m.in. z darów od osób prywatnych.

²⁵ K. Ireczek, *Byłgarski dnewnik*. T. 2, Sofia 1932, s. 445-453, 539; S. Nedkow, *Prinosyt na dr Konstantin Ireczek...*, s. 38, 42-45.

„Knigopisec” (Bibliograf, 1918-1921). Należał do grona pierwszych badaczy bułgarskiej bibliografii, której poświęcił także *Knigopisniat trud u byłgarite* (*Bibliograficzne dzieło Bułgarów*, 1905-1906)²⁶. Pomimo zadeklarowanej chęci podjęcia pracy naukowej i przyjęcia stanowiska w BN, głównie za namową swojego mistrza, rozczarował się przeważającą w placówce pracą fizyczną. Jego obowiązki po przeprowadzce księgozbioru polegały bowiem przede wszystkim na opisie książek i oznaczaniu ich sygnaturami. Po roku „nudnej bibliotekarskiej działalności” znów zapragnął powrócić do zawodu nauczyciela w gimnazjum²⁷.

W omawianym okresie 1878-1944 władze Bułgarii i dyrekcja Biblioteki starały się o przyjmowanie do grona jej pracowników głównie naukowców, pisarzy i ludzi kultury. Świadomie dążono do stworzenia środowiska sprzyjającego rozwojowi intelektualnemu w wolnym państwie. Dlatego też pracowali tu P. Sławejkow, P. Jaworow czy P. Todorow. Pierwszy z nich we wspomnieniach poety S. Czilingirowa przedstawiony został jako znany autorytet, którego osobowość w dużej mierze przyczyniła się do jednoczenia personelu bibliotecznego. Bibliotekarze chętnie bowiem gościli w gabinecie swojego przełożonego, gdzie podejmowano rozmowy na tematy literackie²⁸.

P. Sławejkow piastował funkcję wicedyrektora Biblioteki Narodowej w Sofii w latach 1902-1908, natomiast dyrektora w kolejnych 1909-1911. Należał również do grona członków BTL. S. Czilingirow (w 1913 r. został wicedyrektorem) pisał o nim jako o surowym przełożonym, który miał w zwyczaju wymierzanie pracownikom kar pieniężnych za przeróżne przewinienia. Szczęśliwie jednak, jak czytamy, często zapominał o ich egzekwowaniu. Parokrotnie za zaniedbania w pracy nakazał P. Jaworowi i S. Czilingirowowi napisanie wiersza. P. Sławejkow był też przełożonym najlepiej zorientowanym w bieżących pracach bibliecznych i w księgozbiornie Biblioteki. Czytelnicy cenili jego kompetentne rady w kwestiach naukowych, wykazywał się bowiem dobrą znajomością nowości książkowych i literatury przedmiotu. Bezpośredni sposób bycia w kontaktach międzyludzkich oraz stała gotowość niesienia pomocy użytkownikom, o czym mogły świadczyć zazwyczaj otwarte drzwi do jego gabinetu, ułatwiały pracę księżnicy. Pozostając dyrektorem pełnił zarazem funkcję wicedyrektora, gdyż jego zastępca S. Zaimow, zatrudniony jedynie *pro forma*, „zajmował się wszystkim tylko nie pracą bibliotekarską”. P. Sławejkova zapamiętano także jako erudyte, który poświęcał wiele czasu pracy twórczej²⁹.

Za kierownictwa P. Sławejkova do grona pracowników BN dołączył N. Michow, którego nazywano „bibliografem z powołania”. W jego działal-

²⁶ T. Janakiewa, *Teodorow-Balan Aleksander*, [w:] *Byłgarska kniga...*, s. 424-425.

²⁷ A. Teodorow-Balan, *Kniga za mene si*, Sofia 1988, s. 86-87.

²⁸ S. Czilingirow, *Moite sywremennici*, Sofia 1955, s. 83-96.

²⁹ Tamże.

ności bibliotecznej przydatne okazało się doświadczenie nabyte w trakcie badań prowadzonych nad księgozbiorami zagranicznych bibliotek narodowych, m.in. w Paryżu, Londynie, Wiedniu, Brukseli i Genewie. Zwieńczeniem pracy naukowej stały się doktoraty uzyskane w zakresie socjologii i biologii, które obronił w Brukseli. Funkcja zastępcy dyrektora Biblioteki Narodowej przypadła N. Michowowi w latach 1908-1912 za kadencji P. Sławejkowa. Panowie, zwolnieni uprzednio ze stanowisk urzędniczych przez ówczesnego ministra oświaty, w tym samym czasie trafili do Biblioteki, a wspólny los przyczynił się do ich wzajemnego zrozumienia i poważania. Zainteresowanie bibliografią N. Michow zaczął przejawiać podczas pobytu w Berlinie, Petersburgu i Monachium. Jego zamiłowanie do nauki przyczyniło się w dużej mierze do pozostania w stanie bezżennym. We wspomnieniach Stefana Popwasilewa (1888-1985) czytamy m.in.: „Jego towarzyszką życia była bibliografia, a najlepszymi przyjaciółmi – książki”³⁰. Gdzie indziej odnotowano natomiast: „Nie miał rodziny, ani innej miłości oprócz fanatycznego poszukiwania książek w największych bibliotekach świata”³¹. O N. Michowie napisano najwięcej wspomnień, ze względu na jego starania o podniesienie rodzimej bibliografii do poziomu europejskiego. Poświęcił jej ponad 50 lat życia, tworząc własną metodę i szkołę bibliograficzną. W jego pojęciu działalność bibliograficzna nie była tylko „mechaniczną pracą”, lecz nauką humanistyczną. U podstaw jego metody leżało opracowywanie pozycji z autopsji. Adnotacje przy każdej z nich sporządzał na podstawie własnej analizy. Pozostawił po sobie też uczniów, do których należał m.in. Iwan Bogdanow (1910-1992), który w następujący sposób wyraził się o swoim mistrzu:

Pełnowartościowa, bogata w treści książka była jego największą namiętnością. Biblioteki natomiast były dla niego ośrodkami rozwoju. Z wielkim zachwytem mówił o Bibliothèque Nationale w Paryżu, o British Museum w Londynie, o Staatsbibliothek w Monachium³².

W 1938 r. nazwisko N. Michowa dzięki opracowaniom bibliograficznym doczekało się uznania w świecie naukowym³³. Jego zasługą było spopularyzowanie działalności bibliograficznej i podniesienie jej prestiżu w okresie, kiedy była niedoceniana. Jego 12-letnia praca naukowa w obcych księżnicach zaowocowała kilkunastoma tomami bibliografii. Najwcześniej, gdyż

³⁰ *Graditeli na Nacionalnata biblioteka. Iz spomeni na kulturni dejci*, urednik I. Sotirova, Sofia 1999, s. 8.

³¹ B. Dimitrowa, J. Wasilew, *Dni czerni i beli*, Sofia 1975, s. 111.

³² I. Bogdanow, *Neizbledniawashti spomeni*, Sofia 1981, s. 100; T. Borow, *Stypki po pytia na edin dylgoletnik, 1901-1991*, Sofia 1992, s. 197-199.

³³ I. Bogdanow, dz. cyt., s. 89-90.

jeszcze w 1908 r. powstały trzy tomy niedrukowanej *Bibliografii na Turcja, Bułgaria i Makedonia (Bibliografii Turcji, Bułgarii i Macedonii)*. W ramach serii wydał m.in. czterotomowe *Bibliografski iztočnici za istoriata na Turcia i Bułgaria (Źródła bibliograficzne o historii Turcji i Bułgarii, 1914, 1924, 1928, 1934)*, bibliograficzno-statystyczne opracowanie dotyczące *Naselenieto na Turcia i Bułgaria w XVIII i XIX w. (Zaludnienia Turcji i Bułgarii w XVIII i XIX w.;* cztery tomy opublikowane w 1915, 1924, 1929 i 1935), w języku francuskim ukazał się *Wkład do historii handlu w Turcji i Bułgarii* (pięć tomów w latach 1941-1953). W kolejnym cyklu zebrał, opracował i wydał obce oceny Bułgarii i Bułgarów. Były to publikacje pt. *Bułgaria i jej naród według świadectw obcokrajowców* (1918) oraz *Bułgaria i Bułgarzy w opiniach zagranicznych* (1929). Nieco później powstała *Bibliographie des articles de periodiques allemands, anglaise, français et italiens sur la Turquie et la Bulgarie (Bibliografia artykułów w języku niemieckim, angielskim, francuskim i włoskim dotyczących Turcji i Bułgarii w periodycznych wydaniach, 1938)*. Wkład N. Michowa w dorobek bułgarskiej bibliografii narodowej był znaczący, zważywszy na to, że dokonał opracowania wymienionych publikacji samodzielnie, bez pomocy zespołów instytucjonalnych. Jego dzieła bibliograficzne wyróżniały się fachowością i wnikliwymi adnotacjami. Doczekały się też dobrych recenzji w ówczesnych czasopismach zagranicznych³⁴.

Opracowanie pierwszej, retrospektywnej bibliografii artykułów z gazet i czasopism za lata 1884-1910 przypisano bułgarskiemu pisarzowi, historykowi, etnografowi, działaczowi kulturalnemu i społecznemu S. Czilingirowi. Została ona przygotowana przez niego do druku, lecz nie udało mu się jej opublikować. Pracownikiem BN został za dyrektury P. Sławejkova. W latach 1918-1922 sam piastował to stanowisko, pełniąc wcześniej (w latach 1916-1917) funkcję zastępcy dyrektora. Od 1923 r. sprawował jednocześnie funkcje przewodniczącego Związku Czytelników Bułgarskich i dyrektora Narodowego Muzeum Etnograficznego³⁵. Redagował czasopismo „Brazda” (1914-1915), współredagował gazetę „Bułgaria” (1898-1915, 1918-1921) oraz czasopismo „Detski Swiat” (1921-1944). Jako pasjonat literatury był jednym z założycieli Związku Pisarzy Bułgarskich, a w latach 1941-1944 jego przewodniczącym. Spod jego pióra wyszły m.in. *Bułgarski czitaliszta predi Oswobożdenieto (Bułgarskie czytelnice przed wyzwoleniem,*

³⁴ S. Popwasilew, *Spomeni...*, s. 134-145; K. Zidarow, *Broenica na wremeto*, Sofia 1982, s. 12.

³⁵ P. Goriński, *Stilian Czilingirowo kato direktor na Narodnata biblioteka*, [w:] tenże, *Kogato swetlinite ne gasnat. Literaturni portreti i spomeni*, Sofia 1984, s. 158-159; B.W. Toszew, *Belogradchik – gradyt na prikaznite widenia: malko izwesten tekst na Stilian Czilingirowo*, „The Belogradchik Journal for Local History, Cultural Heritage and Folk Studies” 2012, nr 3, s. 381-382. Zob. też S. Czilingirow, *Moite sywremennici*, Sofia 1955.

1930) i *Czitaliszta sled Oswobożdenieto na Bylgaria (Czytelnie po wyzwoleniu Bułgarii, 1934)*³⁶. Publikacje S. Czilingirowa zostały zakazane przez reżim komunistyczny po 1944 r. Prominenci nowego systemu uznali jego twórczość za mało istotną, co przyczyniło się do tego, że znalazł się wśród twórców zapomnianych.

W latach 1928-1934 BN była kierowana przez W. Jordanowa – nauczyciela, historyka literatury, historiografa szkolnictwa, bibliotekarza i muzealnika. Prowadził również działalność kulturalną i oświatową. Kierował Wydziałem Kultury (1907) w Ministerstwie Oświaty Narodowej, był też kierownikiem Teatru Narodowego (1917-1918), a w latach 1921-1928 redagował czasopismo „Ucziliszten Pregled”. W. Jordanow starał się przede wszystkim przekształcić BN w nowoczesną instytucję. Stojąc na czele najważniejszej placówki kulturalnej w kraju, szczególnie zasłużył się dla jej zbiorów specjalnych. Znacznie przyczynił się do wzbogacenia księgozbioru w dzieła i spuścizny wymienianych społeczników, pisarzy i uczonych. Wśród zasług W. Jordanowa należy wymienić również zgromadzenie w ksiąźnicy narodowej oryginalnych dokumentów tureckich, m.in. protokołów z procesu sądowego bułgarskiego patrioty walczącego o wolność kraju – Wasiła Lewskiego (1837-1873). Reprezentował Bibliotekę Narodową w Sofii podczas I Światowego Kongresu Bibliotek i Bibliografii, który odbył się we Włoszech w 1929 r. Z okazji 50-lecia jej powstania wydał jedno ze swoich najważniejszych dzieł *Istoria na Narodnata biblioteka (Historię Biblioteki Narodowej, 1930)*, której bazę źródłową stanowiły archiwalia³⁷. Ostatnim dyrektorem Biblioteki w omawianym okresie od grudnia 1944 r. został wspomniany już wcześniej profesor T. Borow³⁸.

Pomimo częstych zmian personalnych na stanowisku dyrektora bułgarskiej Biblioteki Narodowej w latach 1878-1944, trudnych warunków loka-

³⁶ P. Parizkow, *Czilingirow Stilian*, [w:] *Byłgarska kniga ...*, s. 470.

³⁷ O. Jordanowa, *Weliko Jordanow*, „Bibliotekar” 1982, nr 11, s. 44; M. Mladenowa, *Jordanow Weliko*, [w:] *Byłgarska kniga ...*, s. 213.

³⁸ T. Borow kierował Biblioteką w Sofii w latach 1944-1949 i w dużej mierze przyczynił się do powstania jej nowego budynku. Starania o rozpoczęcie budowy trwały pięć lat, a budynek oddano do użytku w 1951 r. Jego zasługi dla rozwoju bibliografii, bibliotekoznawstwa i teorii księgoznawstwa bułgarskiego były znaczące. Dążył do powstania pierwszej Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej na Uniwersytecie Sofijskim, którą kierował w latach 1952-1969. Przyjaźnił się z największymi uczonymi i pisarzami tamtego okresu: A. Bałabanowem, E. Pelinem, N. Michowem, Michaiłem Arnaudowem (1878-1978), Iwanem Dujczewem (1907-1986). Na jego dorobek publikatorski złożyły się m.in. *Pytiat kym knigite (Droga do książek, 1942)*, *Byłgarska kniga (Książka bułgarska, 1935)*, *Knigi. Biblioteki. Bibliografija (Książki. Biblioteki. Bibliografija, 1947)*. Napisał też i opublikował dzieło pt. *Byłgarski bibliograficzki institut (Bułgarski Instytut Bibliograficzny 1941-1963)*, w którym ukazał zasługi całego środowiska BN w powstaniu Instytutu, a w szczególności Bałana, Michowa i B. Angelowa. Osobistą zasługą T. Borowa było utworzenie Instytutu Bibliograficznego „Elin Pelin”, którego również był dyrektorem, zob. *Byłgarska kniga*, dz. cyt., s. 41, 84-85, 151-152.

lowych i powszechnego niezrozumienia jej roli, udało się kierującym księżnicą wynieść ją do poziomu najważniejszej instytucji kulturalnej w kraju. W większości kierowali nią znani naukowcy i pisarze, którzy skupili wokół siebie znaczące środowisko intelektualistów³⁹. Młodym uczonym, jakimi wówczas byli K. Irecek i A. Teodorow-Bałań, Biblioteka wydawała się miejscem niegościnnym, jednak to oni w ostateczności przyczynili się do jej znacznego rozwoju. Ich uczeń T. Borow nazwał A. Teodorowa-Bałańa najbardziej zasłużonym bułgarskim bibliografem, który prywatnie starał się utworzyć instytut bibliograficzny w Bułgarii jeszcze przed I wojną światową⁴⁰. Istotna była dbałość o zgromadzenie wśród kadry Biblioteki Narodowej wybitnych specjalistów, autorytetów w swoich dziedzinach, jak też stworzenie podstawowych jednostek organizacyjnych koniecznych do jej dalszego rozwoju.

Rola Biblioteki Narodowej w Sofii

Wraz z odzyskaniem niepodległości przez Bułgarię zrodziła się potrzeba powołania odpowiedniej instytucji kultury na podobieństwo tych, które posiadały inne kraje europejskie. Istniejące dotąd czytelnie narodowe jako jedyne ośrodki oświaty nie były bowiem w stanie sprostać zapotrzebowaniom użytkowników. Dlatego też Biblioteka Narodowa w Sofii stała się jedną z pierwszych instytucji na utrzymaniu państwa, które utworzono po wyzwoleniu. W założeniu miała gromadzić i przechowywać cały dorobek piśmiennictwa bułgarskiego: „rękopisy i stare druki”, „wszystkie stare i nowe druki w języku bułgarskim i autorstwa Bułgarów w językach obcych” oraz „wszystko, co napisano o Bułgarii”⁴¹. Z biegiem lat do jej zadań doszły uporządkowanie i udostępnianie księgozbioru oraz ogólna popularyzacja rodzimej kultury. Staraniem założycieli miała być przede wszystkim biblioteką Bułgarów, a jej główną funkcją do spełnienia było potwierdzenie odrębności i niepodległości narodu po prawie 500 latach niewoli tureckiej.

Do jej zadań należała też ochrona dóbr kultury Bałkanów. Za przykład może posłużyć akcja zabezpieczenia w czasie I wojny światowej, dokładnie w 1916 r., tzw. „serbskiej biblioteki” liczącej około 60 000-70 000 tomów. Ówczesny dyrektor BN, M. Tichow zabezpieczył księgozbiór i przechowywał go do 1919 r., po czym oddał Serbom. Państwo bułgarskie z własnego budżetu poniosło wtedy koszt jego przewozu i ochrony w wysokości 57 000 lewów.

³⁹ *Graditeli na Nacionalnata Biblioteka...*, s. 8-9.

⁴⁰ S. Popwasilew, dz. cyt., s. 40.

⁴¹ A. Gergowa, *Za chorata i licnostite w nacionalniat chram na knižovnostta*, [w:] *Bibliotekata...*, s. 9.

Postępowanie kierownictwa BN świadczy o wysokiej kulturze bułgarskiej inteligencji przełomu XIX/XX w.⁴²

Świadomie tworzona w instytucji atmosfera sprzyjała pracy naukowej. Jej dyrektorzy często byli dobrymi doradcami dla młodych badaczy, stając się ich mistrzami. Potwierdził to w swoich wspomnieniach I. Bogdanow pisząc o BN jako o kulturalnym centrum⁴³.

Istotne z punktu widzenia zachowania i popularyzacji dziedzictwa kulturalnego Bułgarii było prowadzenie i wydawanie bieżącej bibliografii narodowej na podstawie ustawy o egzemplarzu obowiązkowym. Pierwsze, nieudane starania o jego uzyskanie poczyniono w lutym 1883 r., prawo do egzemplarza obowiązkowego nadała BN dopiero ustawa z 22 II 1897 r.

Zestawienia bibliograficzne wysyłało nieodpłatnie państwowym i społecznym instytucjom, redakcjom czasopism oraz wydawcom. Zasługi w powstaniu bibliografii mieli ówczesny dyrektor W. Stojanow i wicedyrektor A. Todorow-Bałań oraz minister Konstantin Weliczkow (1855-1907). Było to dużym osiągnięciem zważywszy na fakt, iż do 1897 r. tylko 14 państw europejskich posiadało bieżącą bibliografię narodową. Bułgaria stała się tym samym pierwszym państwem bałkańskim z własną bibliografią narodową. Od 1 I 1897 do 1929 r. nosiła wspomniany wyżej tytuł „Biuletyn Bibliograficzny Książek...”, później zaś „Byłgarski knigopis” (Bułgarska Bibliografia). Do jej dalszego rozwoju przyczynił się B. Angełow – kolejny dyrektor BN. Poziom „Biuletynu...” oraz jego regularne wydawanie stało się troską bibliografów Jaczo Chlebarowa (1887-1951) i T. Borowa. Publikacja przysporzyła dyrektorom ksiąźnicy narodowej wiele problemów z powodu braku środków, które miały napływać z Ministerstwa Oświaty Narodowej. Powodowało to zarazem znaczne opóźnienia w druku, dlatego też „Biuletyn...” przekształcono w rocznik, ukazujący się co kilka lat. W czasie wojen z lat 1909-1919 zaprzestano jego wydawania. Wznowiony w okresie 1925-1942 ukazywał się z kilkuletnimi przerwami w formie wydawnictwa retrospektywnego. Problem stanowiła skomplikowana struktura i metodyka opracowania przyjęta w „Biuletynie...”, w którym w 1928 r. zamieniono układ alfabetyczny na systematyczny z indeksem osobowym. Wcześniej, w 1923 r., dyrektor B. Angełow podjął próby uzupełnienia bibliografii za lata 1919-1923, niestety zakończyły się one niepowodzeniem. Pomimo braku odpowiednio wykwalifikowanych kadr i środków finansowych, BN nie zrezygnowała do 1944 r. z prowadzenia bieżącej bibliografii. „Biuletyn...” ukazywał się w nakładzie około 1000 egzemplarzy i był udostępniany bibliotekom w całym kraju⁴⁴. Sofijska ksiąźnica pomimo licznych przeszkód odgrywała zatem ważną

⁴² T. Janakiewa, *Stranica ot kulturnata istoria na Narodnata biblioteka*, [w:] tamże, s. 13-18.

⁴³ I. Bogdanow, dz. cyt., s. 32-38.

⁴⁴ D. Prawdomirowa, *Narodnata biblioteka – nacionalna bibliografska agencija na Byłgaria. Postiżenia i problemi do 1944 r.*, [w:] *Bibliotekata...*, s. 26-34.

rolę narodowej centrali bibliograficznej. Była też oczywiście skarbnicą kultury wyzwolonej Bułgarii, jednocześnie najstarszą a zarazem najważniejszą państwową instytucją podległą Ministerstwu Oświaty Narodowej oraz największą biblioteką publiczną w kraju. Jako „Biblioteka Bułgarów” w omawianym okresie dokumentowała odrębność i niepodległość narodu poprzez gromadzenie, opracowanie, przechowywanie, archiwizowanie (od 1924 r. pełniła rolę archiwum książki bułgarskiej) i udostępnianie dorobku umysłowego kraju. Od 1904 r. pełniła również rolę naukowej biblioteki Uniwersytetu Sofijskiego. Jej funkcję centralnej biblioteki państwa potwierdziło też pierwszeństwo w gromadzeniu druków unikatowych. Dzięki otwarciu 15 I 1879 r. bezpłatnej czytelnicy przyczyniła się także do rozwoju czytelnictwa w Sofii. Mimo swej roli i znaczenia dla państwa bułgarskiego, księżnica narodowa nie doczekała się jednak do dziś całościowej monografii.

Bibliografia

Bąkowska E., *Biblioteka Narodowa w Bernie, instytucja ze 100-letnią tradycją*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1996, nr 1-2, s. 267-275.

Bibliotekata: minalo i nastojaszte. Jubileen sbornik, posweten na 125-godiszninata na Narodnata biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”, urednik A. Dipczikowa i E. Musakowa, Sofia 2005.

Biblioteki w europejskich krajach postkomunistycznych w międzynarodowym kontekście: Międzynarodowa Konferencja Bibliotekarzy, Kraków-Przegorzały 3-5 sierpnia 1995, pod red. M. Kocójowej, Kraków 1995.

Biblioteki w systemie kultury jednoczącej się Europy, pod red. M. Zająca, E.B. Zybert, Warszawa 2007.

Bibliothèques et services d'information: besoins nationaux, solutions, rôle des bibliothèques nationales, document établi par M.B. Line, Paris 1989.

Bogdanow I., *Neizbledniawashti spomeni*, Sofia 1981.

Borow T., *Stypki po pytia na edin dyłgoletnik, 1901-1991*, Sofia 1992.

Bošeski M., *Narodnite biblioteki wo Makedonija: začetoci i razvoj 1945-1995*, Skopje 1995.

Byłgarska kniga. Enciklopedia, urednik A. Gergowa, Sofia-Moskwa 2004.

Czekalski T., *Bułgaria*, Warszawa 2010.

Czilingirow S., *Moite sywremennici*, Sofia 1955.

Dimitrowa B., Wasilew J., *Dni czerni i beli*, Sofia 1975.

Dryzek H., *Biblioteki w społeczeństwie informacyjnym Europy Środkowo-Wschodniej, albo Kant i Einstein on-line*, [online] <http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/pw/referaty/HDryzek.pdf> [dostęp 29.10.2016].

Gergowa A., *Za chorata i licznostite w nacionalniat chram na kniżownostta*, [w:] *Bibliotekata: minalo i nastojaszte. Jubileen sbornik, posweten na 125-godiszninata na Narodnata biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”*, urednik A. Dipczikowa i E. Musakowa, Sofia 2005, s. 9-13.

Graditeli na Nacionalnata biblioteka. Iz spomeni na kulturni dejci, urednik I. Sotirova, Sofia 1999.

Historia Bułgarii 1870-1915. Materiały źródłowe z komentarzami. T. 1-3, oprac. A. Malinowski, J. Rubacha, Warszawa 2006-2009.

Gorianski P., *Kogato swetlinite ne gasnat. Literaturni portreti i spomeni*, Sofia 1984.

Grzybowska E., *Biblioteka Narodowa Francji, przemiany i organizacja*, „Przegląd Biblioteczny” 2003, z. 4, s. 369-381.

Humphreys K.W., *A national library in theory and in practice*, London 1987.

Janakiewa T., *Ireczek Konstantin*, [w:] *Byłgarska kniga. Encyklopedia*, urednik A. Gergowa, Sofia-Moskwa 2004, s. 209-210.

Janakiewa T., *Stranica ot kulturnata istoria na Narodnata biblioteka*, [w:] *Bibliotekata: minalo i nastojaszte. Jubileen sbornik, posweten na 125-godiszninata na Narodnata biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”*, urednik A. Dipczikowa i E. Musakowa, Sofia 2005, s. 13-19.

Janakiewa T., *Teodorow-Balan Aleksander*, [w:] *Byłgarska kniga. Encyklopedia*, urednik A. Gergowa, Sofia-Moskwa 2004, s. 424-425.

Jordanowa O., *Weliko Jordanow*, „Bibliotekar” 1982, nr 11, s. 44-46.

Juda C., *Pod znakiem BRL-u. Kultura i literatura bułgarska w pułapce ideologii*, Kraków 2003.

Kaładźiewa K.K., *Materiali za istoriata na Narodnata biblioteka 1944-1978*, Sofia 2003.

Klukowski B., *Książnice narodowe świata: geneza, zasoby, działalność*, Warszawa 2005.

Kolewa R., *Osnowopolagaszti dokumenty za narodnite biblioteki w Sofia i Płowdiw*, w: *Bibliotekata: minalo i nastojaszte. Jubileen sbornik, posweten na 125-godiszninata na Narodnata biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”*, urednik A. Dipczikowa i E. Musakowa, Sofia 2005, s. 19-25.

Kristanova E., *Biblioteka Narodowa im. św. św. Cyryla i Metodego w Sofii. Historia i współczesność*, „Przegląd Biblioteczny” 2009, z. 1, s. 54-66.

Kristanova E., *Usługi bibliotek bułgarskich na podstawie stron WWW – pierwszy krok do sukcesu użytkownika*, [w:] *Biblioteka. Klucz do sukcesu użytkowników*, pod red. M. Kocójowej, Kraków 2008, Seria III: ePublikacje Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ nr 5, s. 111-121.

Krupski B., *Z problemów modernizmu bułgarskiego*, „Studia Rossica Posnaniensia” 1983, z. 7, s. 77-89.

Libera Z., *Narodziny idei Biblioteki Narodowej w kulturze polskiego Oświecenia*, Warszawa 2003.

Living memory: from the collection of the National Library of Norway, ed. T. Grave, Oslo 2006.

Łętocha B., *Biblioteka Narodowa i Uniwersytecka w Jerozolimie*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2008, R. 39-40, s. 219-224.

Mladenowa M., *Jordanow Weliko*, [w:] *Byłgarska kniga. Encyklopedia*, urednik A. Gergowa, Sofia-Moskwa 2004, s. 213.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu 1607-2007: u povodu 400. obljetnice, urednik A. Stipčevića, Zagreb 2007.

Nacional'nye biblioteki Evropy. Po materialam sovrašanj 1995-2000 gg. Konferencii direktorov evropejskih nacional'nyh bibliotek (CENL), by V.N. Zajcev, N.F. Verbina, Sankt-Peterburg 2002.

Nacional'nye biblioteki respublik Rossijskoj federacii v osuščestvlenii gosudarstvennoj nacional'noj kul'turnoj politiki. Referaty vystuplenij na Vserossijskoj naučno-praktičeskoj konferencii : Saransk, 18-20 aprilja 1995 g., [sost. L.D. Danil'janc, M.I. Akilina; red. L.D. Gribakina, N. A. Efimova], Sankt-Petersburg 1997.

Nacionalna biblioteka „Sw. sw. Kiril i Metodij”, [online] http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=96 [dostęp 26.01.2017].

National libraries, ed. M.B. Line, J. Line, London 1979.

Narodna Biblioteka „Sw. sw. Kiril i Metodij” 1878-1998, Sofia 1998.

Nedkow S., *Prinosyt na dr Konstantin Irezczek za razwitieto na Byłgarska Narodna Biblioteka i muzej*, [w:] *Bibliotekata: minalo i nastojaszte. Jubileen sbornik, posweten na 125-godiszninata na Narodnata biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”*, urednik A. Dipczikowa i E. Musakowa, Sofia 2005, s. 35-48.

Nowosad A., *Wladza i media w Bułgarii*, Kraków 2008.

Pariżkow P., *Czilingirow Stilian*, [w:] *Byłgarska kniga. Enciklopedia*, urednik A. Gergowa, Sofia-Moskwa 2004, s. 470

Patkaniowska D., *Biblioteka Narodowa Słowacji - Slovenská Národná Knižnica A.D. 2009*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2009, R. 59, s. 199-206.

Popwasilew S., *Spomeni na tvorci na slowoto*, Sofia 1982.

Prawdomirowa D., *Narodnata biblioteka – nacionalna bibliografska agencija na Byłgaria. Postiżenia i problemi do 1944 r.*, [w:] *Bibliotekata: minalo i nastojaszte. Jubileen sbornik, posweten na 125-godiszninata na Narodnata biblioteka „Sw. Sw. Kiril i Metodij”*, urednik A. Dipczikowa i E. Musakowa, Sofia 2005, s. 26-35.

Pravilnik za narodnite biblioteki w Sofia i Płowdiw, Sofia 1989.

Rubacha J., *Bułgarski sen o Bizancjum. Polityka zagraniczna Bułgarii w latach 1878-1913*, Warszawa 2004.

Statelowa E., Gryncharow S., *Istoria na Nowa Byłgaria 1878-1944*, Sofia 1999.

Teodorow-Bała A., *Kniga za mene si*, Sofia 1988.

Toszew B. W., *Belogradczik – gradyt na prikaznite widenia: malko izwesten tekst na Stilian Czilingirow*, „The Belogradchik Journal for Local History, Cultural Heritage and Folk Studies” 2012, nr 3, s. 381-382.

Wasilewski T., *Historia Bułgarii*, Wrocław 1988.

Znamierowska-Rakk E., *Federacja Słowian południowych w polityce Bułgarii po II wojnie światowej. Korzenie – próby realizacji – upadek*, Warszawa 2005.

Zidarow K., *Broenica na wremeto*, Sofia 1982.